



Luther kontra Augustinus

A concupiscentia értelmezése egy szócikkfordítás alapján

■ BLÁZY ÁRPÁD

A reformáció ötszázadik évfordulójára látott napvilágot a cambridge-i történész, dr. Richard REX *The Making of Martin Luther* című könyve (2017). Ebben többek között részletesen taglalja a *concupiscentia* (földi dolgok utáni vágyakozás, kívánság, sóvárgás, testi-lelki gerjedelem, érzéki vágy) tárgykörében egymástól eltérő lutheri és augustinusi látásmódot (uo. 60–68. o.). A Római levélről tartott lutheri előadássorozatban (1515–1516) található az a passzus (vö. WA 56: 271–275), amely szerint Luther gyökeresen átértelmezte Augustinusnak e teológiai kérdésről vallott és akkor már több mint egy évezrede elfogadott és érvényben lévő teológiai nézetét. Rex szerint Luther ezen új értelmezése nem kevesebbet jelentett, mint teljes szakítást a skolasztikus teológiának a bűnről és a kegyelemről szóló tantételeivel, valamint azt, hogy már jóval a kilencvenöt tétel közzétételét megelőzően, ha szűk körben is, de kezdetét vette a reformáció.

Hippo püspöke, Augustinus is felvetette az örök kérdést: Hogyan lehetséges az, hogy noha a bűn (legyen az akár egy aktuális bűn vétsége vagy az Ádámtól örökölt eredendő bűn állapota) eltöröltetik a keresztségben, a *concupiscentia* mégis megmarad az emberben, mi több, tovább él velünk a keresztséget követően is? Az egyházatyja *A házasságról* és a *concupiscentiáról* című művében¹ tanít arról, hogy a keresztségben a *concupiscentia* is eltöröltetik – de nem úgy, mintha többé már nem létezne, hanem úgy, hogy nem kerül bűnként számonkérésre. Azaz a bűnnek a keresztségben történt eltöröltetését követően a megkeresztelt hústestének kívánsága már nem bűn. Luther ezzel szemben tört lándzsát, látása szerint a bűn a keresztség után is bűn marad.

Eme izgalmas témával kapcsolatban került azután fi-

gyelmünk központjába az *Oxford Handbook of Martin Luther's Theology* című tanulmánykötet *Concupiscentia* című szócikke (BATKA 2014), amelynek alábbi fordítását a téma felvetőjével, dr. Csaba László fizikus-informatikussal közösen készítettük el. Nem titok, hogy a fordítás közben újabb és újabb kérdések merültek fel, amelyekre a szócikkben nem szereplő néhány magyarázó jegyzet utal.

Concupiscentia²

Luther gondolkodásának fontos fejlődését figyelhetjük meg Pál apostolnak a Rómaiakhoz intézett levele magyarázatának közepette. A levél, amelyet 1516. október 19-én írt Spalatinnak,³ rögzíti azt az új felfedezését, amely akkor következett be, amikor Augustinus antipelagiánus írásait tartalmazó kötetét tanulmányozta, amelyeket Amberbach⁴ 1506-tól kezdődően tett közzé (WA.BR 1: 70,9–12; LW 48,24). Ettől kezdve Luther elsődlegesen az Istentől való elfordulás következményére irányította a figyelmét, amely – mint a valós akaratnak nem csupán lehetőségeként létező, hanem aktív megnyilvánulása – megengedte, hogy az emberek a teremtett dolgokhoz forduljanak. Luther ezt az elsődleges hatást mint önmagunk felé fordulást (*incurvatio in se ipsum*) definiálta (WA 56: 304,29–305,1; LW 25,291; vö. WA 56: 365,5; LW 25,345). A nominalisták hamartiológiájukban a bűn paraszát (*fomes peccati*) mint az eredendő bűn következményét rendszerint az eredendő ártatlanság elvesztéséért járó büntetésként értelmezték, s önmagában nem tartották bűnnek (OBERMAN 1983, 120–145. o.). Ez a látásmód azon-

² A szócikk eredetileg megjelent: BATKA 2014.

³ Georg Spalatin (1484–1545) humanista, reformátor, Bölcs Frigyes titkára és lelkész Altenburgban.

⁴ Johann Amerbach (1440–1513) bázeli nyomdász.

¹ *De nuptiis et concupiscentia* (419–421), amely a pelagianizmus ellen íródott.

ban az egyre tüzetesebb értelmezés közepette Luthernek immár túl kevésnek bizonyult. Luther egyértelműen utal Augustinus *Julianus ellen* című művének⁵ egyik passzusára, amelyben kétségkívül felfedezhetjük ezt a változást a hozzá kapcsolódó következménnyel együtt: „Pontosan fogalmazva tehát az aktuális bűn (ahogy ezt a teológusok nevezik) nem más, mint a bűnből fakadó cselekedet és gyümölcs, a bűn maga pedig az a szenvedély (parázs) és concupiscentia, vagy az a sátán felé odafordulás, s a jótól pedig elfordulás, amelyre a következő kijelentés céloz: »nem tudtam, hogy a concupiscentia bűn«⁶ [...] így a bűn elfordulás a jótól és odafordulás a gonosz felé. És eme bűn gyümölcse a bűnös cselekedet.” (WA 56: 271,6–15; LW 25,259)⁷

Luther elfogadta Augustinus értelmezését a *concupiscentiáról*, amely szerint a lélek minden sugallata önszereetre irányul, egyszer a saját szomszédjára, máskor pedig valakinek valamely testrészt, s mindez azért van, mert Isten helyett önmagát tartja *summum bonum*nak.⁸ Ez a változtatás komoly következményekkel járt a skolasztikus teológia kritikájával kapcsolatban, megkérdőjelezve a szentségi kegyelem, a megigazulás és az erények skolasztikus értelmezését, s ezzel magától értetődő módon górcső alá véve az eredendő bűnről szóló tanítást is.

Ha a bűn parazsa a bűnnek mindössze csak materiális valósága, mint ami önmagában még nem vétség, s a hivatalos tanítás szerint is csak az eredendő ártatlanság hiánya és az első kegyelem elvesztése általi egyfajta gyengeségből ered, akkor a kegyelemnek a keresztségben történő szentségi beáramlása új ártatlanságot tölt az adott személybe. Így a bűnössé válás nem más, mint a bűn parazsának *kigyulladása* külső kísértés hatására, a bűnös tettek (*peccata actualia*) pedig ennek következményében jönnek létre.

Amellett, hogy Luther nem értett egyet ezzel, meg volt győződve arról, hogy az egyházatyák, mint Ambrosius és Augustinus mégis az ő oldalán állnak. Augustinus pszichológiai magyarázatával összhangban (WA 56: 275,5–8; LW 25,262) úgy értelmezett minden testi vágyat, mint a *concupiscentia* hathatós uralmának bizonyítékát a bűnös ember akarata fölött. Ha valaki őszinte, saját tapasztalata mutatja, hogy az ember bűne belülről fakad, és ezt a meglehetősen meghatározhatatlan parazsat a *concupiscentia* aktivizálódásának kell tekinteni. 1515-től Luther teljes mértékben meg volt győződve arról, hogy – szemben a korábbi tradícióval, valamint az akarat, az ész és az em-

lékezet képességének végességéről alkotott véleményével (WA 56: 312,6–10; LW 25,299) – az emberi léttel együtt járó *concupiscentia* bűn. „A természet betegsége” oly mélyre ható (WA 56: 283,15; LW 25,270), hogy csak a sátán után vágyik, „gyűlöli a jót; megveti a világosságot és a bölcseséget, ám szereti az eltévelyedést és a sötétséget; s miközben a jócselekedeteket kerüli és megveti, annál inkább vágyódik a gonoszság elkövetésére” (WA 56: 312,10–13; LW 25,299); ez az, amit még a keresztség sem tud lemosni. Mivel a *concupiscentia* „az igen makacs szörnyhöz, a Hydrához hasonlóan” még a keresztség után is a bűnösben marad, ezért a *concupiscentia* nem más, mint maga az eredendő bűn (WA 56: 312,4–16; LW 25,299). Luther meg volt győződve arról, hogy augustinusi értelemben vallja a *concupiscentia* megmaradását a megkeresztelt személyben. A bűn által elkövetett büntett a keresztségben ugyan megbocsáttatik (*in reatu*),⁹ de valójában megmarad a keresztség után is (*in actu*)¹⁰ (WA 56: 273,10–274,1; LW 25,261). Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy Augustinus idevágó gondolatai nem az eredendő bűnre vonatkoznak, hanem a *concupiscentiára* (*Contra Julianum* II.III,5). Mégis helytelen lenne azt állítani, hogy Luther tévedett e kérdésben. Vessünk csak újra egy pillantást a Róm 4,7-ben olvasható páli utalásra Zsolt 32,1-re, amely a héber *ávón* és *chátááh* fogalmakat tartalmazza: „*Boldog, akinek hűtlensége megbocsáttatott, bűne elfedeztetett.*”¹¹ Luther a bűn figyel-

⁹ A vádlottságot illetően.

¹⁰ Tettek, cselekedet formájában.

¹¹ a) Az idézet nem teljes, Pál ugyanis a 32. zsoltár első két versét (Zsolt 32,1–2) idézi Róm 4,7–8-ban. Róm 4,7-ben a Zsolt 32,1-et (lásd a főszövegben), ahol a héber eredeti változat a *chátááh* kifejezést használja, és Róm 4,8-ban Zsolt 32,2-t, ahol az *ávón* szerepel: „*Boldog az az ember, akinek az Úr nem rója fel vétkeit [ávón].*”

b) Az egyértelműség kedvéért a héber *chátááh* a fajsúlyosabb kifejezés, és ezt az Ószövetség görög (Septuaginta) és latin változata (Vulgata), Luther német fordítása vagy az angol is a *hamartia/peccatum/Sünde/sin* ’bűn’ szóval adja vissza. Az *ávón* viszont többnyire az elkövetett, konkrét bűnös tettet, vétséget jelenti, amit azonban a fordításokban egyáltalán nem egységes szóhasználat követ, többnyire ’vétség’-gel adják vissza. Íme, néhány további kifejezés: görög: *anomia, aszebeia, hamartéma*; latin: *iniustia, impietas, iniquitas*; német: *Schuld*; angol: *wrongdoing*.

c) A fentiek alapján a *chátááh* mint bűn a (fő)ok-okozó, míg az *ávón* ennek következménye, az elkövetett vétek, az okozat, ti. a bűn mint ok-okozó által kiváltott okozat – vétek-vétség.

d) Külön érdekesség, hogy a Róm 4,7–8-ban Pál apostol nem az eredeti héber szöveget idézi, hanem a Zsoltárok görög fordítását, a Septuagintát – szó szerint. Ez abból is kiderül, hogy miként a Septuaginta nem tesz különbséget az eltérő két héber szó között (mindkettőt *hamartiával* fordítja), úgy a zsidó írástudó Pál sem.

e) Egy további, nem kis fejtörést okozó magyar sajátosság! A héber szöveget alapul véve a Károli Gáspár-féle, a magyar protestáns és a zsidó.com-on található zsoltárfordítások következetesen megkülönböztetik a *chátááh* és az *ávón* szavakat, ám a szóhasználat mindenütt fordított. A *chátááh*-t fordítják véteknek, az *ávón*t bűnnek. Hogy miért, azt egyelőre homály fedí. A helyzetet ugyanakkor tovább bonyolítja,

⁵ *Contra Iulianum* (423), ugyancsak pelagianizmus-ellenes irat.

⁶ Vö. Róm 7,7b.

⁷ Luther eredeti szövege: „Ergo Actuale (sicut a theologis vocatur) verius est peccatum i. e. opus et fructus peccati, peccatum autem ipsa passio | fomes | et concupiscentia siue pronitas ad malum et difficultas ad bonum, sicut infra: »Concupiscentiam nesciebam esse peccatum.« [...] Ita peccatum est ipsa declinatio a bono et inclinatio ad malum. Et opera peccati fructus sunt huius peccati...”

⁸ Legfőbb jónak.

men kívül hagyására vonatkozó augustinusi megállapítás hatására úgy értelmezte ezt az igeverset, mint az eredendő bűn (*chátááh*) figyelmen kívül hagyását. A következtetés egyértelmű volt: a *concupiscentia* tehát megmarad a keresztség után is, az eredendő bűn viszont *elfedeztetik*, és mint bűn figyelmen kívül hagyatik: így tehát a *concupiscentia* maga az eredendő bűn. „Másodszor: ama bűn, amit chátááh-nak hívnak, és majdnem mindenhol bűnként értelmezik, ez maga a bennünk gyökeret vert bűn vagy a gonosz utáni *concupiscentia*.”¹² (WA 56: 277,11–13; LW 25,264; PESCH 1967, 93–97. o.). Ez az értelmezés Luther teológiájának *cantus firmus*ává vált. Folytatta Augustinus műveinek olvasását, és szilárdan meg volt győződve a maga igazáról. Hiába született meg X. Leó 1520-as *Exsurge Domine* kezdetű átokbullája (vö. WA 7: 103,9–111,11), meggyőződését sohasem adta föl. Luther figyelmét a Gal 5,16–21 és Róm 7,7–20 verseire irányítva tovább fáradozott e kérdéskör értelmezésén, mint például az 1521-ben írt *Latomus ellen* című írásában (WA 8: 36–128; LW 32,133–260).¹³ Az egyik legképzettebb vitapartnerének adott válasza befejező részében Luther precíz módon összegezte a probléma gyökerét:

„Pál bűnnek nevezi azt, ami a keresztség után megmarad; az atyák viszont inkább nevezik gyengeségnek és tökéletlenségnek, mint bűnnek. Itt most válaszút előtt állunk. Én Pált követem, ti Augustinus kivételével az atyákat, aki rendszerint tompított formában ugyan, de hibának és romlottságnak tartotta.” (WA 8: 101,34–40; LW 32,220)

Ebben a vonatkozásban feltétlenül érdemes megemlíteni Luthernek a *Disputatio de iustificatone* (1536) című művét, amelyben az eredendő bűn aktív törekvését mint a sátn felé irányuló *concupiscentiát* hangsúlyozza (WA 39/I: 116,14–118; LW 34,184–187).

A következtetések már a Rómaiakhoz írt levélről szóló előadásában világosak voltak. Az eredendő bűn olyan radikális, hogy az emberi lény – egészen haláláig – képtelen a jót megtalálni. Ennek következtében el kellett utasítani a skolasztikusok *sytheresis* fogalmát, azt a kicsi, ám állandó és kiolthatatlan törekvést a jóra, amely előfeltételként lehetővé tette a középkori bűnbánat gyakorlatát, nevezetesen a jóra való törekvést (*facere quod in se est*) szükségességét (WA 56: 289,27–28; LW 25,277; vö. WA 40/I: 291,29–292,17; LW 26,172–173). A léleknek még a legapróbb szándéka sem rendelkezik az Isten iránt teljességgel elkötelezett

hogy a magyar katolikus fordítás a Septuagintához hasonlóan egyáltalán nem következetes, hol a b) pontban vázolt verziókat, hol az itt említett magyar szóhasználatot követi.

f) További néhány igehely, ahol szintén párban áll e két héber fogalom: Zsolt 32,5a és 5c; 51,4 és Ézs 59,2 stb.

¹² Luther eredeti szövege: „Secundum, sc. »peccatum«, quod »Hataa« dicitur et ubique ferme peccatum interpretatur, Ipsum peccatum radicale in nobis sive concupiscentia ad malum.”

¹³ Jacobus Latomus (1475–1544) flandriai teológus, egyetemi tanár, majd rektor a Leuveni Egyetemen.

szeretettel (WA 56: 275,19–22; LW 25,262). A bűn *semper* volta ugyanis semmiféle különbségtételre nem ad lehetőséget arra nézve, hogy a parancsolat megtartása a tett lényegéhez képest (*quoad substantiam facti*) vagy a parancsolat adójának szándékához képest (*ad intentionem praeicipientis*) történt-e (WA 56: 279,13–16; LW 25,279; vö. WA 40/I: 227,21–228,26; LW 26,128–129). Eszerint magát a szeretet kettős parancsát (5Móz 6,5–9; Mt 22,37–40) sem lehet betölteni (DIETER 2001, 80–106. o.). Noha Duns Scotus¹⁴ vagy Gabriel Biel¹⁵ ortodoxnak tartották magukat, Luther látása szerint teológiájuk – ahogy erről 1516 októberében vall – neopelagiánus következményekhez vezetett.

Semmi túlzás sincs abban, hogy itt fedezhető fel Luthernek a skolasztikus teológiát illető hathatós kritikájának az alapja, amit az 1516-ban írt *Quaestio de viribus et voluntate hominis sine gratia disputa* című írásában¹⁶ is egyértelműen kifejti, hogy ti. az emberi akarat kegyelem nélkül menthetetlen (WA 1: 147,38–148,33). Ez az érvelési mód újra előke­rül egy sor, a skolasztikus teológia éles bírálatát tartalmazó művében, így például a *Disputatio contra scholasticam theologiam* (1517) címűben ugyanúgy, mint a későbbi *Heidelbergi disputáció* 13. tételében (1518; WA 1: 360,5–12; LW 31,48–49) és *A szolgálai akaratról* szóló írásában (1525).

A bűn eme radikális értelmezésének okát a már említett *Latomus ellen* című művében fejti ki. A bűn növekedése elválaszthatatlanul összeköt Isten kegyelmének magasztalásával és a krisztusi megváltás imádatával. Luther csak a vagy-vagyot ismerte: vagy Isten nyilvánvaló imádata, vagy a bűnös *concupiscentia*. A törvény betöltésében immáron az isteni parancsolat ellenzése és az azzal szembeni ellenszenv akadályozza a bűnöst. Mivel az egyik kizárja a másikat, ezért még a legjobb cselekedet is halálos bűnt jelent Isten előtt (*coram Deo*). Ebben az esetben a kérdés tehát az, amit Theodor Dieter félreérthetetlenül meg is fogalmaz: Vajon mit jelent az, hogy a hívő megigazulásához feltétlenül szükséges megérteni annak egyidejű bűnös voltát is? És vajon hogyan hiheti egy keresztény, hogy Isten kegyelme alatt áll, miközben szívéből hiányzik a jóra való alkalmasság, a természetes adottságokról nem is beszélve? (DIETER 2001, 303–304. o.) Luther teológiájának egyik legjellegzetesebb szélsősége a *simul justus et peccator* formula, amely azonban nem részben bűnöst és részben szentet jelent, hanem sokkal inkább azt, hogy meg kell értenünk a bűntől az igaz felé való *semper*-elmozdulás új dinamizmusát, amely minden pillanatban újakezdődik, és vég nélkül, a halálig tart (uo. 313–317. o.).

Fordította: Blázy Árpád – Csaba László

¹⁴ Duns Scotus (1266 v. 1274 – 1308) angol skolasztikus filozófus és teológus.

¹⁵ Gabriel Biel (1418/1425–1495) német skolasztikus teológus és filozófus.

¹⁶ *Disputa a kegyelem nélküli emberi erő és akarat tárgykörében*. WA 1: 142–151.

Hivatkozott művek

- BATKA, L'ubomír 2014. Concupiscentia. In: Robert Kolb – Irene Dingel – L'ubomír Batka (szerk.): *Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*. Oxford University Press, Oxford. 238–240. o.
- DIETER, Theodor 2001. *Der junge Luther und Aristoteles: eine historisch-systematische Untersuchung zum Verhältnis von Theologie und Philosophie*. Walter de Gruyter, Berlin.

- OBERMAN, Heiko Augustinus 1983. *The Harvest of Medieval Theology: Gabriel Biel and Late Medieval Nominalism*. Labyrinth Press.
- PESCH, Otto Herman 1967. *Theologie der Rechtfertigung bei Martin Luther und Thomas von Aquin. Versuch eines systematisch-theologischen Dialogs*. Matthias-Grünwald-Verlag, Mainz.
- REX, Richard 2017. *The Making of Martin Luther*. Princeton University Press, Princeton–Oxford.

KRISZTUSBAN MINDNYÁJAN ÉLETRE KELNEK ◀

Emlékezés Pintér Károly evangélikus lelkész szolgálatára

1930–2018

■ IFJ. (T.) PINTÉR KÁROLY

Pintér Károly, akitől 2018. december 16-án búcsúztak családtagjai, szolgatársai, barátai, ismerősei, tisztelői, 1930. február 15-én született Budapesten. Ezer szállal kötődött a Deák térhez, és nem csak azért, mert – lelkészként – ez volt az utolsó, tizenhat éven át szeretett szolgálati helye. Itt részesült a keresztség szentségében, és itt is konfirmált. Nem utolsósorban pedig ebben a templomban kötött házasságot Nagy Erzsébettel. Hitvese a templomi „elválásnál” nem lehetett jelen, mivel egészségi állapota őt is évek óta „szobafogságra” ítélte, ám az utolsó hetek embert próbáló helyzeteiben sem szűnt meg férjének kitarító támasza, jó kedvre derítő társa lenni.

Pintér Károly tizenhét évesen érzett elhívást arra, hogy az evangélium szolgálatának szentelje életét. Ebben megerősítette, hogy rövidebb idő után élő hitre jutott az édesapja és a testvére, Tibor Győző, később pedig az édesanyja is. Öccse ugyan nem követte őt a teológiára, de haláláig maga is szívvel-lélekkel szolgálta Krisztus ügyét építészernőkként, bibliaiskolai tanárként. A Pintér fivérek áldozatkész elkötelezettsége máig sokak előtt példa.

Pintér Károly 1948-ban kezdte meg teológiai tanulmányait Sopronban. Ekkor ismerte meg későbbi feleségét, aki – 1955. augusztus 20-i házasságkötésük után – hűséges társa lett a szolgálatban is. Kettejük kisugárzása számos olyan értelmiségit is vonzott otthonukba, akiknek a pártállami időkben csak a „hivatali nyitvatartást” nem ismerő parókia szellemi műhelyében volt érintkezése az egyházzal, a hit kérdéseivel.

Fancsalon kezdték szolgálatukat 1955-ben, 1966–1981 között pedig a szórványgyülekezetekben szintén bővelkedő Ózd, illetve Putnok lelkészei voltak. A házaspárnak 1956-

ban fia, 1960-ban pedig leánya született. Id. Pintér Károly 1981-től 1997-ig volt a Pesti Evangélikus Egyház Deák Téri Egyházközségének egyik lelkésze, majd – nyugállományba vonulása után – hét éven át a Deák Téri Evangélikus Gimnázium hittanára és iskolalelkésze. Hiteles, közvetlen személyisége prédikációinak természetes stílusában is tükröződött; sokakban segített ezáltal elmélyíteni Isten ígétét, míg mások az ifjúsági munkához, avagy a személyes lelkigondozáshoz kapott talentumaiért hálásak az Úrnak.

Rangok, címek és anyagiak sohasem motiválták, szolgálati területeinek kijelölésében is mindenkor hagyatkozott „elhívójára”, aki számos szeretett szolgatárssal is segítette a lelkészi munkát széles skálán – töretlen hivatástudattal – végző házaspárt.

Jóllehet fizikai állapota id. Pintér Károlyt 2010-től „szobafogságra” ítélte, de – amíg látása engedte – újabb és újabb fejezetekkel bővítette memoárját, amelyből tavaly tavasszal még megmutathatott egy részletet az őt otthonában felkereső püspökének és kerületi felügyelőjének. (A Déli Egyházkerület elnöksége ez alkalomból nyújtotta át számára az Ordass Lajos-emlékplakettet.)

Hosszas betegeskedése végén – életének 89. esztendejében – öregkori leukémia gyengítette a testi elmúlásba. A halálát megelőző napon már kórházi ágyban hallhatta szeretteitől azt az *Útmutatóban* kijelölt ígét, miszerint „*nincsen itt maradandó városunk, hanem az eljövendőt keressük*” (Zsid 13,14). Családtagjai Istennek adnak hálát, hogy id. Pintér Károly hosszú évtizedeken át gazdagíthatott sokunkat határtalan szeretetével, rendületlen hitével, mindig szelíd és mindig derűs személyiségével.

Mi, akik Jézus Krisztus kereszthalála révén megvál-